

Warunki izolacji kobiet w białoruskich ośrodkach detencji

Opinia Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
z dnia 12 lutego 2024 r., 157/2020, *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*

Interpretacja Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r. w kontekście innych źródeł prawa międzynarodowego, jak również odwołanie się do wykreowanych w procesie orzekania na podstawie jej przepisów koncepcji dyskryminacji implikującej przemoc opartą na pojęciu płci społeczno-kulturowej oraz fenomen wielowarstwowości w przypadku jej występowania zdeterminowały opinię Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w dyskutowanej sprawie. Potwierdza ona, że wymienione wytyczne stanowią zasadniczy zrąb konsekwentnie tworzonej architektury *corpus iuris* organu kontroli przestrzegania Konwencji. Komitet przypomniał, że zgodnie z art. 3 Konwencji i regułą 81 Reguł Mandeli kobiety więźniowie powinny być nadzorowane przez kobiecego personel. Wskazał też, że przemoc ze względu na płeć stanowi formę dyskryminacji. Brak warunków uwzględniających potrzeby kobiet, takich jak oddzielne pomieszczenia czy opieka zdrowotna, stanowi dyskryminację. Zgodnie z tą samą regułą mężczyźni nie powinni mieć dostępu do części więzienia przeznaczonych dla kobiet. W opinii stwierdzono, że obserwacja kobiet przez funkcjonariuszy więziennych będących mężczyznami podczas czynności intymnych jest sprzeczna z zasadą poszanowania prywatności i godności. Takie zachowania stanowią formę molestowania seksualnego i dyskryminacji z art. 1 i 5(a) Konwencji.

Katarzyna Łasak

Uniwersytet Gdański, Polska

katarzyna.lasak@ug.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0395-9199

<https://doi.org/10.26881/gsp.2026.3.10>

Glosa

Opinia Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (dalej: Komitet lub CEDAW) z dnia 12 lutego 2024 r. w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*¹ wpisuje się w konsekwentnie

¹ Opinia Komitetu do spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet z dnia 12 lutego 2024 r., CEDAW/C/87/D/157/2020, *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi* (dalej: opinia w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*).

rozwijany przez ten organ kierunek wykładni Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r.² Cechą charakterystyczną jego orzecznictwa pozostaje interpretowanie postanowień Konwencji w kontekście innych źródeł prawa międzynarodowego oraz stopniowe rozwijanie pojęć służących określeniu zakresu ochrony przysługującej kobietom przed niedozwolonym zróżnicowanym traktowaniem. W tym właśnie aspekcie dyskutowana opinia wykracza poza okoliczności konkretnej sprawy, oddziałując na kształt orzecznictwa Komitetu.

E.D. i M.D. zainicjowały postępowanie skargowe w dniu 10 kwietnia 2020 r. Pierwsza ze skarżących uczestniczyła w dniu 15 marca 2017 r. w zorganizowanej, zgodnie z prawem, imprezie masowej. Twarz E.D. była zamaskowana, co rzekomo narusza białorską ustawę o imprezach masowych³. Na podstawie sporządzonego przez milicję sprawozdania Centralny Sąd Rejonowy w Mińsku orzekł w stosunku do skarżącej karę 12 dni aresztu administracyjnego. W tym samym dniu E.D. rozpoczęła strajk głodowy. Do dnia 24 marca skarżąca odbywała karę w areszcie Głównego Wydziału Spraw Wewnętrznych Miejskiego Komitetu Wykonawczego w Mińsku (dalej: TSIP). W tym dniu przetransportowano skarżącą do tymczasowego ośrodka dla aresztantów Wydziału Spraw Wewnętrznych Miejskiego Komitetu Wykonawczego w Żodzinie (dalej: IVS), skąd zwolniono ją po odbyciu kary, w dniu 27 marca. W drodze na tę samą imprezę masową zatrzymano drugą skarżącą, podejrzewając dokonanie przez nią aktu chuli-gaństwa mniejszej wagi. Sąd Rejonowy w Mińsku dla dzielnicy Pierwszego Maja skazał ją w dniu 16 marca na 14 dni aresztu administracyjnego. Od 16 do 24 marca M.D. odbywała karę w TSIP. W dniu 24 marca przewieziono ją do IVS, gdzie pozostawała do dnia zwolnienia z aresztu, czyli 29 marca⁴.

Zarzuty podnoszone w skardze dotyczyły warunków, w jakich skarżące odbywały karę aresztu. W obu ośrodkach detencyjnych miały one być poniżające i dyskryminujące je jako kobiety. Przede wszystkim autorki zawiadomienia wskazują na kwestie zaniechań przez właściwe władze krajowe w zakresie utrzymywania przez osadzone higieny osobistej. Zarówno w TSIP, jak i w IVS skarżące były zmuszone do mycia się w celi. W IVS zezwalano na wzięcie prysznica zaledwie raz w tygodniu. Co więcej, nie było tam w ogóle ciepłej wody, a w celach panowała rażąco niska temperatura. Skarżące cierpiały również z braku niedostatecznego zaopatrzenia w podstawowe środki higieny osobistej, w tym te wynikające ze specyfiki anatomii kobiety. W rezultacie M.D. zachorowała na zapalenie dróg moczowych, które później zdiagnozowano jako zapalenie pęcherza. Lekarz w areszcie nie badał jej mimo zgłoszenia problemu. Kiedy znalazła się w IVS, kazano się jej rozebrać i robić przysiady, co nie tylko ją poniżało, lecz stanowiło także zagrożenie dla jej zdrowia, ponieważ była bardzo słaba wskutek głodowania. W TSIP prawie wszyscy, a w IVS wszyscy funkcjonariusze więziennictwa

² Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71; dalej: Konwencja).

³ Закон Республики Беларусь от 30 декабря 1997 г. № 114-З «О массовых мероприятиях в Республике Беларусь».

⁴ Opinia w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*, pkt 2.1–2.2.

byli mężczyznami. Za pomocą kamer wideo oraz wizjerów skarżące były nieustannie obserwowane przy każdej czynności, włącznie z tymi o charakterze intymnym⁵.

W przekonaniu skarżących wskazane w skardze okoliczności stanowią wieloaspektową dyskryminację kobiet, wyczerpującą znamiona czynów zakazanych przez art. 1–2(a–f), 3 i 5(a) Konwencji. Autorki zawiadomienia wniosły do Komitetu o orzeczenie słusznego zadośćuczynienia. W skardze żądano również, aby Komitet zalecił państwu-stronie podjęcie środków, które zapobiegłyby w przyszłości podobnym naruszeniom, zwłaszcza poprzez zwiększenie liczby kobiet wśród funkcjonariuszy więziennictwa, zapewnienie odpowiedniego przeszkolenia osobom zatrudnionym w więziennictwie w zakresie szczególnych potrzeb kobiet i ich praw, zagwarantowanie bezpieczeństwa psychicznego i fizycznego kobietom pozbawionym wolności poprzez wprowadzenie zakazu monitoringu przez strażników więziennych będących mężczyznami, zabezpieczenie usług medycznych uwzględniających specyfikę zdrowia kobiety, zapewnienie odpowiednich warunków sanitarnych, rzetelne badanie skarg dotyczących dyskryminacji kobiet i karanie sprawców oraz uchwalenie ustawodawstwa zakazującego wszelkich form dyskryminacji kobiet⁶.

Rząd białoruski żądał uznania skargi za niedopuszczalną⁷. Komitet przyznał rację temu stanowisku jedynie w zakresie art. 2(c) Konwencji. W przekonaniu organu kontroli twierdzenie o jego naruszeniu nie było wystarczająco uzasadnione, niezależnie od jego słuszności. Uwzględniono natomiast wszystkie pozostałe zarzuty podniesione w skardze. Ostatecznie Komitet zalecił wdrożenie następujących indywidualnych i ogólnych mechanizmów naprawczych. Autorki zawiadomienia miały otrzymać nie tylko proporcjonalne do naruszeń, lecz także słuszne zadośćuczynienie, a ponadto opiekę medyczną, która pozwoliłaby na usunięcie psychologicznych i fizjologicznych skutków aresztu. Zalecenia ogólne korespondują z wnioskami skarżących. Komitet rozbudował ich postulat odnośnie do uchwalenia prawa krajowego zakazującego dyskryminacji kobiet o zalecenia dotyczące tworzenia polityki, formułowania wytycznych i standardów postępowania, tak aby zapewnić kobietom pozbawionym wolności poszanowanie ich fundamentalnych praw, w tym tych wynikających z Konwencji, Zespołu zasad dotyczących ochrony wszystkich osób pozbawionych wolności, niezależnie od jej formy z 1988 r.⁸ (dalej: Zespół zasad ONZ), Rezolucji ONZ dotyczącej postępowania z kobietami pozbawionymi wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej z 2010 r.⁹ (dalej: Reguły z Bangkoku) oraz Wzorcowych reguł minimalnych ONZ dotyczących postępowania z więźniami z 2015 r.¹⁰ (dalej: Reguły Mandeli)¹¹.

Konwencja należy do umów międzynarodowych z zakresu praw człowieka typu szczegółowego, chroniących wybraną grupę osób, które z uwagi na swoją pozycję

⁵ *Ibidem*, pkt 2.3–2.6.

⁶ *Ibidem*, pkt 3.1–3.10.

⁷ *Ibidem*, pkt 4.1–4.10.

⁸ GA/RES/43/173.

⁹ GA/RES/65/229.

¹⁰ GA/RES/70/175.

¹¹ Opinia w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*, pkt 6.1–7.8.

polityczną, społeczną, gospodarczą i kulturową są szczególnie narażone na działania sprzeczne z fundamentalnymi prawami przysługującymi każdej istocie ludzkiej, niezależnie od jej statusu, w tym determinowanemu przez płeć. Traktat wpisuje się w zespół działań podmiotów prawa międzynarodowego starających się potwierdzać i rozwijać wyrażone we wstępie do Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r.¹² kluczowe wartości, wśród których znajduje się również dążenie do odbudowy więzi międzyludzkich opartych na równouprawnieniu kobiet i mężczyzn.

Zważywszy na to, że zakaz dyskryminacji stanowi jeden z głównych modeli prawnej ochrony jednostki, każdy z traktatów, a także inne źródła prawa międzynarodowego dotyczące praw człowieka zawierają klauzule antydyskryminacyjne, chociaż formułują je w różny sposób. Część z nich, wprowadzając zakaz niedozwolonego zróżnicowanego traktowania, wymienia jednocześnie przykładowe przesłanki przyczyn dyskryminacji zawsze obejmujących płeć. Należą do nich m.in.: art. 14 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.¹³ czy art. 1 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka z 1969 r.¹⁴ Inne przepisy aktów prawa międzynarodowego, takie jak art. 1 Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 1960 r.¹⁵ czy art. 1 Konwencji MOP nr 111 dotyczącej dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu z 1958 r.¹⁶, chronią człowieka niezależnie od płci w wybranych aspektach funkcjonowania. Niektóre, nietypowe lub rzadkie rozwiązania prawne, w tym Zrewidowana Europejska Karta Społeczna z 1996 r. (dalej: ZEKS)¹⁷, obok sformułowania ogólnego zakazu dyskryminacji wzmacniają konstrukcję wybranych praw poprzez dodanie ochrony przed niedozwolonym zróżnicowanym traktowaniem, w tym ze względu na płeć (np. art. E i 22 ZEKS). Konwencja, stanowiąc element złożonej, wielowarstwowej architektury zapobiegania dyskryminacji kobiet, czerpie z dotychczasowego dorobku normatywnego i orzeczniczego w tym obszarze, jednocześnie go ubogacając¹⁸. Komi-

¹² Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r.; weszła w życie dnia 24 października 1945 r.

¹³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, ze zm.).

¹⁴ Organisation of American States Treaty Series A-69, 1969.

¹⁵ Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).

¹⁶ Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1958 r. (Dz. U. z 1961 r. Nr 42, poz. 218).

¹⁷ European Treaty Series no.163, 1996.

¹⁸ Zob. np. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, 2003, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa> [dostęp: 8.10.2025]; Declaration on the Elimination of Violence against Women and Elimination of Violence against Children in ASEAN, 2013, <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/The-Declaration-on-the-Elimination-of-Violence-Against-Women-and-Elimination-of-Violence-Against-Children-in-ASEAN.pdf> [dostęp: 8.10.2025]; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009 r., 33401/02, *Opuz przeciwko Turcji*, HUDOC; wyrok Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 czerwca 2009 r., 12496-8/2007, *González i inni („Cotton Field”) przeciwko Meksykowi*, OAS Jurisprudence Database.

tet, stosując wykładnię dynamiczną, wykazuje jej odrębność i specyfikę, co wyraża się przede wszystkim w podkreśleniu strukturalnego podejścia do problemu dyskryminacji poprzez wprowadzanie nowych pojęć i zmianę dotychczasowych paradygmatów¹⁹.

Pierwszoplanowym adresatem norm Konwencji pozostaje państwo. Na władzach publicznych ciąży realizacja przepisów traktatu w wymiarze pozytywnym i negatywnym. Tak więc państwo, tytułem przykładu, jest zobowiązane do zapewnienia likwidacji dyskryminacji kobiet we wszystkich sprawach wynikających z zawarcia małżeństwa i stosunków rodzinnych, co implikuje również uchwalenie ustawodawstwa cywilnego zakładającego prawo swobodnego wyboru małżonka i zawierania małżeństwa wyłącznie z własnej woli (art. 16 ust. 1(c) Konwencji). Ustawodawca uwzględnił ponadto sytuacje, w przypadku których czyny o charakterze dyskryminacyjnym mogą wynikać z praktyki innych podmiotów, a obowiązkiem państwa jest jej zmiana czy też eliminacja. Należą do nich jednostki tworzące rodzinę kobiety, jej pracodawca albo jakakolwiek inna organizacja, w ramach której kobiety funkcjonują. Konwencja zobowiązuje władze państwowe do wyeliminowania niepożądanych wzorców kulturowych we wskazanych obszarach (art. 2(f) i 5). Założenie homogeniczności treści Konwencji i prawa międzynarodowego, zwłaszcza w zakresie ochrony praw człowieka, wymaga także od podmiotu zobowiązanego postępowania zgodnego z jego regułami. Co więcej, państwo może zostać uznane za odpowiedzialne za działania niewykonywane w jego imieniu lub na jego rzecz właśnie na podstawie aktów prawa międzynarodowego różnych od samej Konwencji w braku należytej prewencji naruszeń lub nieskutecznej realizacji odpowiedzialności za ich popełnienie.

Przyjęty przez Komitet kierunek wykładni wynika wprost ze wstępu do Konwencji, w którym wskazuje się na Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 r., Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 r. oraz niewymienione z nazwy umowy międzynarodowe i uchwały ONZ jako źródła zakazu dyskryminacji, a także popierania równości między kobietami i mężczyznami. Struktura konwencyjnych przypisów wykazuje liczne merytoryczne i formalne związki z istniejącymi regulacjami praw człowieka. Odpowiednio można wskazać, że obowiązek zapobiegania i zwalczania wszelkich form handlu kobietami i czerpania zysków z ich prostytucji stanowi przeniesiony i zmodyfikowany do Konwencji stosowny zakaz z Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1949 r.²⁰ Prawa natomiast związane z zatrudnieniem, przewidziane w art. 11 Konwencji, odwzorowują rozwiązania przyjęte w ustawodawstwie Międzynarodowej Organizacji Pracy oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Społecznych, Gospodarczych i Kulturalnych z 1966 r. Zasadę wykładni Konwencji w kontekście i poprzez pryzmat szeroko pojmowanego prawa międzynarodowego da

¹⁹ CEDAW, General recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/28, 16 December 2010, pkt 5. Komitet wskazuje, że sam postulat równego traktowania kobiet i mężczyzn nie jest wystarczający do zmiany sytuacji, dlatego proponuje ocenę podejmowanych działań z perspektywy osiąganych przez nie efektów (rezultatów) w zakresie równouprawnienia.

²⁰ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r.) (Dz. U. Nr 41, poz. 278).

się zastosować do każdej z ustanowionych jej mocą norm postępowania. Wytyczna ta pozwala na precyzowanie i aktualizowanie ich znaczenia. W sprawie skarżących relacja między Konwencją a innymi źródłami prawa międzynarodowego przejawia się w następujących aspektach.

Komitet wyraził przekonanie, że niedostosowanie warunków izolacji w ośrodkach detencji do specyficznej sytuacji kobiet stanowi naruszenie zakazu dyskryminacji z art. 1 Konwencji. Literalna i wąska wykładnia tych przepisów nie potwierdza jednak tak stanowczej i radykalnej konstatacji. Celowościowa i ewolucyjna interpretacja może wzmocnić twierdzenie Komitetu, o ile wykorzysta się adekwatny środek argumentacji, który może polegać na odczytaniu art. 1 w kontekście pozostałych przepisów samej Konwencji oraz innych aktów prawa międzynarodowego. Za słuszne należy uznać odwołanie się przede wszystkim do art. 4 ust. 1 Konwencji²¹, który nakazuje wydanie tymczasowych zarządzeń szczególnych, mających usprawnić wdrażanie rzeczywistej równości kobiet i mężczyzn. Środki te nie są uważane za dyskryminację w rozumieniu Konwencji i dezaktualizują się z chwilą realizacji założonych, w obszarze równości szans i traktowania, celów. Takie cele powinny niewątpliwie obejmować dostosowanie standardów odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety, tak aby w wymiarze materialnym nie odbiegały od warunków detencji mężczyzn oraz uwzględniały psychiczne i fizyczne odrębności więźniarek. Działań na rzecz wskazanego stanu rzeczy oraz przyjętej w art. 4 ust. 1 Konwencji metodologii ich wdrażania nie uważa się za dyskryminujące również w art. 5 ust. 2 Zespołu zasad ONZ, przywołanego w orzeczeniu, w którym mówi się o ochronie specjalnego, z perspektywy odbywania kary więzienia, statusu kobiet. Taką samą zasadę formułuje pierwsza reguła Reguł z Bangkoku, uzupełniając w ten sposób postanowienia reguły 6 Reguł Mandeli.

Innym problemem, jaki wystąpił w sprawie skarżących, polegał na tym, że wszyscy funkcjonariusze ośrodków detencji byli mężczyznami. Strażnicy mieli nieograniczony, wizualny i fizyczny, dostęp do wszystkich kobiet pozbawionych wolności, w tym autorek zawiadomienia. Badając tę kwestię, Komitet ponownie odwołał się do poza-konwencyjnego źródła prawa międzynarodowego, a mianowicie zastosowanych już uprzednio Reguł Mandeli. Zgodnie z regułą 81 w zakładach karnych przeznaczonych dla kobiet i mężczyzn należy wydzielić część dla kobiet. Ma ona być zarządzana przez funkcjonariuszkę dysponującą kluczami do wyodrębnionej części zakładu karnego. Strażnikom będącym mężczyznami wolno wkraczać do tej części instytucji wyłącznie w towarzystwie wyznaczonej funkcjonariuszki. Nadzór oraz praca z kobietami więźniami mogą zostać powierzone jedynie funkcjonariuszkom. Przywołana reguła dopuszcza jednak wykonywanie obowiązków służbowych przez męski personel służb penitencjarnych w części wydzielonej dla kobiet, zwłaszcza przez lekarzy i nauczycieli. Komitet utrzymał w omawianej sprawie dotychczasowy kierunek wykładni, w myśl której reguła 81 zawiera istotne gwarancje niedyskryminacji kobiet, tak jak rozumie się

²¹ W oryginalnym tekście opinii jest to art. 4 ust. 2 Konwencji. Zważywszy na to, że dotyczy on ochrony macierzyństwa, przyjmuje się w niniejszej glosie, iż jest to błąd drukarski.

ją w art. 1 Konwencji i co potwierdzają uwagi Komitetu do sprawozdań państw-stron²², jak również orzecznictwo w tej materii innych międzynarodowych organów kontroli przestrzegania praw człowieka²³.

Zgodnie z art. 1 Konwencji dyskryminacja oznacza wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie albo ograniczenie z powodu płci, które prowadzi do niemożności lub uszczuplenia korzystania przez kobiety, niezależnie od ich stanu cywilnego, na równi z mężczyznami, z praw człowieka i podstawowych wolności w jakimkolwiek obszarze stosunków społecznych. Tę, osadzaną w tradycji prawnej aktów prawnych z zakresu praw człowieka definicję, opartą na biologicznych różnicach między kobietą a mężczyzną, Komitet rozszerzył o konstrukt płci społeczno-kulturowej i motywowaną nią przemoc, co radykalnie i, niekoniecznie słusznie, poszerza jej rozumienie. Przez tego rodzaju przemoc rozumie się akty powodujące cierpienie fizyczne lub psychiczne, groźby podjęcia takich działań, przymus albo pozbawienie wolności skierowane przeciwko kobiecie tylko dlatego, że nią jest, lub dotykające ją w stopniu większym w porównaniu z mężczyznami. Przemoc uwarunkowana płcią w rozumieniu społeczno-kulturowym może prowadzić do naruszenia poszczególnych przepisów Konwencji, nawet jeżeli w ich konstrukcji brakuje wyraźnego odniesienia się do jakiegokolwiek formuły przemocy.

Przemoc stosowaną wobec kobiet z powodu ich płci, upośledzającą albo wykluczającą możliwości realizacji praw człowieka przysługujących im na mocy prawa międzynarodowego, uważa się za dyskryminację w myśl art. 1 Konwencji. Katalog takich praw sformułowany przez Komitet obejmuje zarówno te zaliczane do pierwszej ich generacji, jak i do drugiej, bez wskazywania ich źródeł, zaznaczając jedynie, że mogą one wywodzić się z ogólnych norm prawa międzynarodowego, jak również z traktatów dotyczących praw człowieka. Zalicza się do nich: prawo do życia; zakaz tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego, poniżającego traktowania lub karania; *habeas corpus*; prawo do jednakowej ochrony prawnej; prawo do takiego samego traktowania w rodzinie; prawo do najwyższego możliwego poziomu zdrowia fizycznego i psychicznego; prawo do słusznych i korzystnych warunków pracy oraz prawo do takiego samego stosowania międzynarodowego prawa humanitarnego w międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych.

W kontekście sprawy autorek zawiadomienia przemoc oparta na konstrukcie płci społeczno-kulturowej stała się przyczynkiem do oceny postępowania służb więziennych. Poszanowanie prywatności i godności więźniarek ma, w przekonaniu Komitetu, stanowić absolutny priorytet dla funkcjonariuszy więziennictwa. Niewłaściwe traktowanie kobiet odbywających karę pozbawienia wolności przez funkcjonariuszy ośrodka detencji lub innej instytucji penitencjarnej będących mężczyznami, w tym

²² Zob. np. CEDAW, Concluding observations on the fifth periodic report of Chad, CEDAW/C/TCD/5, 10 July 2025, pkt 11–12; CEDAW, Concluding observations on the fifth periodic report of Tajikistan, CEDAW/C/TJK/CO/7, 20 February 2024, pkt 58–59; CEDAW, Concluding observations on the fifth periodic report of Honduras, CEDAW/C/HND/9, 1 November 2022, pkt 44–45.

²³ Zob. np. opinia Komitetu Praw Człowieka (dalej: HRC) z dnia 26 lipca 2022 r., *Mukadder Alakus przeciwko Turcji*, pkt 10.8 czy CEDAW, Concluding observations on the eighth periodic report of France, CAT/C/FRA/CO/8, 30 April 2025, pkt 18–19.

nieusprawiedliwiona ingerencja w ich prywatność, jest równoznaczne z dyskryminacją w rozumieniu art. 1 i 5(a) Konwencji²⁴. Za szczególnie niepożądane uważa się postępowanie wynikające z pobudek natury erotycznej mężczyzn zatrudnionych w więzienictwie. Kwalifikuje się je jako nękanie o charakterze seksualnym, utożsamiane z jedną z postaci przemocy, u podstaw której leży pojęcie płci społeczno-kulturowej. Takie zachowanie wobec kobiety odbywającej karę pozbawienia wolności z istoty rzeczy poniża ją, powodując niepożądane następstwa w sferze zdrowia psychicznego i fizycznego. Z perspektywy międzynarodowego prawa praw człowieka tego rodzaju sytuacje mogą prowadzić do naruszenia zakazu poniżającego traktowania równoznacznego w Konwencji z niedozwolonym zróżnicowanym traktowaniem kobiet. W konsekwencji Komitet mógł stwierdzić, że w sprawie skarżących rząd białoruski nie wywiązał się z ciążących na nim zobowiązań z art. 1 i 5(a) Konwencji²⁵.

Akty dyskryminacji wobec kobiet mogą być wyzwalane przez szereg różnych czynników związanych z ich aktualnym położeniem lub przymiotami osobistymi. Obejmują one, jak wynika z dotychczasowego orzecznictwa, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne, przynależność do mniejszości narodowej ludności tubylczej albo określonej kasty społecznej, uwarunkowania społeczno-gospodarcze, język, religię, światopogląd, przekonania polityczne, narodowość, małżeństwo, macierzyństwo, rodzicielstwo, wiek, miejsce pobytu (wieś czy miasto), stan zdrowia, niepełnosprawność, majątek osobisty, identyfikowanie się z dowolną mniejszością seksualną, analfabetyzm, ubieganie się o azyl, status uchodźcy, bezpieczeństwo, przesiedlenie, wdowieństwo, samodzielne prowadzenie gospodarstwa domowego, HIV/AIDS, pozbawienie wolności, prostytutkę, handel kobietami, konflikt zbrojny, pochodzenie z oddalonych geograficznie terytoriów albo zamieszkiwanie takich obszarów, walkę o własne prawa, zwłaszcza angażowanie się w obronę praw człowieka²⁶.

Wskazane przyczyny dyskryminacji, rozpatrywane w izolacji, mogą w większości przypadków dotyczyć obojga płci, a nie wyłącznie kobiet – z wyjątkiem przyczyn rzeczywiście związanych z ich cechami biologicznymi. W orzecznictwie organów międzynarodowej kontroli przestrzegania praw człowieka każda z nich może stanowić samodzielną przesłankę niedozwolonego zróżnicowanego traktowania²⁷. Komitet uwypukla natomiast w swoich decyzjach związki zachodzące między zasadniczą podstawą dyskryminacji kobiet z art. 1 Konwencji a elementami życia społecznego, politycznego, gospodarczego i kulturalnego, nawarstwiającymi bądź intensyfikującymi

²⁴ CEDAW, General recommendation No. 33 (2015) on women's access to justice, CEDAW/C/GC/33, 3 August 2015, pkt 8–9.

²⁵ Opinia w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*, pkt 7.7.

²⁶ CEDAW, General recommendation No. 28 on the core obligations of States parties under article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW/C/GC/28, 16 December 2010, pkt 18.

²⁷ Zob. np. opinia Komitetu ds. Praw Osób Niepełnosprawnych (CRPD) z dnia 2 października 2014 r., 5/2011, *Marie-Louise Jüngelin przeciwko Szwecji* czy opinia HRC z dnia 30 lipca 1981 r., 24/1977, *Love-lace przeciwko Kanadzie*.

ich niedozwolone zróżnicowane traktowanie z powodu płci²⁸. Takie podejście do dyskryminacji w ujęciu konwencyjnym nazywa się wielowarstwowością²⁹.

Termin „wielowarstwowość” pojawia się w opinii Komitetu tylko raz, gdy formułuje on ogólne zalecenia dla pozwanego państwa. Organ kontroli przestrzegania Konwencji zaleca skuteczne badanie zarzutów dotyczących wielowarstwowej dyskryminacji oraz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, zgłaszanych przez kobiety pozbawione wolności w jakiegokolwiek formie³⁰. Skarżące podnosiły brak efektywnego rozpatrywania ich skarg przez kompetentne władze krajowe, nie nazywając jednak tej sytuacji dyskryminacją wielowarstwową. Przyjęte zalecenie prowadzi natomiast do wniosku, że sposób, w jaki traktowano autorki zawiadomienia w ośrodkach detencji, wyczerpuje również znamiona tej szczególnej postaci dyskryminacji kobiet. Gdyby Komitet wyraźnie posłużył się konstrukcją wielowarstwowości jako jedną z przesłanek weryfikowania przedstawionego stanu faktycznego w kontekście implementacji Konwencji, podkreśliłoby to walor samego orzeczenia, a także przyczyniło się do zrozumienia przyjętej linii wykładni, tym bardziej że żadna z wcześniejszych opinii dotycząca sytuacji kobiet pozbawionych wolności, w tym aresztowanych administracyjnie, zresztą marginalna co do liczby, nie podnosi tej kwestii³¹. W aktualnym stanie rzeczy można wyłącznie założyć, że w analizowanej sprawie doszło do przecięcia się dwóch zasadniczych przyczyn dyskryminacji, a mianowicie płci i pozbawienia wolności skarżących, co wyzwoliło szereg działań prowadzących do ich niewłaściwego traktowania w rozumieniu międzynarodowego prawa praw człowieka.

Komitet, podobnie jak każdy inny organ ochrony prawnej, działający czy to w sferze prawa krajowego, czy też międzynarodowego, rozstrzyga przedłożone mu spory na podstawie określonych źródeł prawa. Podjęcie decyzji o prawach i obowiązkach stron sporu implikuje zarówno uprzedni, szczegółowy ogląd tła faktycznego sprawy, jak i racjonalną wykładnię stosowanych przypisów. Sensowny wynik czynności składających się na końcową decyzję w sprawie satysfakcjonuje strony i przemawia za pożądaną jakością orzekania. Dobre decyzje budują autorytet organu kontroli przestrzegania prawa, stając się przyczynkiem do upowszechniania przyjętego kierunku interpretacji. Dyskutowana opinia uwzględnia w sposób konsekwentny dotychczas kształtowane elementy orzecznictwa. Przyjęcie przez Komitet konstruktu płci społeczno-kulturowej jako elementu wykładni Konwencji może jednak budzić wątpliwości. Nie zmienia to faktu, że pozostałe elementy rozwijanej przez niego argumentacji tworzą spójny i wartościowy wzorzec oceny prawidłowości implementacji Konwencji. Pozostaje zastanowić

²⁸ Zob. np. opinia CEDAW z dnia 24 lutego 2020 r., 110/2016, *L.A. et al. przeciwko Macedonii Północnej* – dyskryminacja z uwagi na płeć, pochodzenie etniczne i społeczne, wiek oraz stan zdrowia.

²⁹ Zob. M. Campbell, *CEDAW and Women's Intersecting Identities: A Pioneering Approach to Intersectional Discrimination*, Oxford Human Rights Hub Working Paper Series, vol. 2, no. 3, February 2016; UN Women, *Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results*, New York 2020; Inter-Parliamentary Union and OHCHR, *The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and its Optional Protocol*, Geneva 2003.

³⁰ Opinia w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*, pkt 8(iii).

³¹ Zob. np. opinia CEDAW z dnia 25 listopada 2011 r., 23/2009, *Inga Abramova przeciwko Białorusi*.

się, w jakim stopniu orzeczenie w analizowanej sprawie wpłynie na poprawę sytuacji kobiet pozbawianych wolności na Białorusi. Niestety, przykład przywoływanej w toku wyводу sprawy *Ingi Abramowej* pokazuje, że mimo upływu lat od wydania przez Komitet opinii niewiele lub prawie nic się nie zmieniło. Rząd białoruski zdaje się więc traktować uczestnictwo w Konwencji bardziej jako kanał dyspersji nieprzychylnych opinii społecznych aniżeli źródło sugestii, jak zmieniać własny system prawny w kontekście zachowania zgodności z międzynarodowym prawem praw człowieka.

Literatura

Campbell M., *CEDAW and Women's Intersecting Identities: A Pioneering Approach to Intersectional Discrimination*, Oxford Human Rights Hub Working Paper Series, vol. 2, no. 3, February 2016.
UN Women, *Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results*, New York 2020.

Streszczenie

Katarzyna Łasak

Warunki izolacji kobiet w białoruskich ośrodkach detencji

Przedmiotem glosy jest opinia Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w sprawie *E.D. i M.D. przeciwko Białorusi*, dotycząca naruszenia praw kobiet przebywających w ośrodkach detencji. Wskazano, że warunki odbywania kary – w tym brak odpowiednich warunków higienicznych, nadzór sprawowany przez męskich funkcjonariuszy oraz niewłaściwa opieka medyczna – stanowiły przejaw poniżającego i dyskryminującego traktowania. Komitet uznał, że opisane praktyki naruszają art. 1 i 5 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r., rozszerzając przy tym rozumienie dyskryminacji o przemoc motywowaną płcią społeczno-kulturową. W glosie podkreślono znaczenie dynamicznej i celowościowej wykładni Konwencji oraz konieczność wprowadzenia skutecznych mechanizmów ochrony praw kobiet pozbawionych wolności. Zwrócono również uwagę na ograniczoną efektywność zaleceń Komitetu w kontekście praktyki władz białoruskich.

Słowa kluczowe: CEDAW, Białoruś, warunki detencji, dyskryminacja kobiet, prawa człowieka.

Summary

Katarzyna Łasak

Conditions of Women's Isolation in Belarusian Detention Facilities

This case note examines the views adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women in *E.D. and M.D. v Belarus* concerning violations of the rights of women held in detention facilities. It argues that the conditions of detention, including inadequate hygiene, supervision by male detention officers and insufficient medical care, amounted to degrading

and discriminatory treatment. The Committee found that these practices were incompatible with Articles 1 and 5 of the 1979 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, while further developing the concept of discrimination by recognising gender-based violence rooted in socially constructed gender as one of its manifestations. The case note highlights the significance of the Committee's dynamic and purposive interpretation of the Convention, particularly its reliance on other sources of international law in defining the scope of States Parties' obligations. It also emphasizes the need to establish effective safeguards for women deprived of their liberty while noting the limited practical impact of the Committee's recommendations on the practice of the Belarusian authorities.

Keywords: CEDAW, Belarus, conditions of detention, discrimination against women, human rights.